



Emre Aracı
emre.araci@andante.com.tr

Sultan Reşad'ın senfoni orkestrasından Münih'te Beethoven ve Wagner konserleri



Sultan Abdülaziz'in Richard Wagner'in Bayreuth Festival Tiyatrosu için yaptığı yardımın belgesini Bayreuth Arşiv'nden çıkarıp dünyada ilk kez Andante'de yayımlayan yazarımız birkaç yıl aradan sonra, yine çok önemli bir başka keşifle daha okurlarının karşısına çıkıyor. Bu defa, 1918 yılı başlarına gidip, Sultan Reşad'ın Saray Orkestrası'nın çıktığı Avrupa turnesi sırasında konser verdiği Münih'teki Odeon Konser Salonu'nun kapılarını, kendisinin mihmandarlığında aralıyoruz...



Sıcak bir Ağustos öğleni, bayramın birinci günü, Münih'in Odeonplatz'ındaki Cafe Tambosi'de, Bavyera Kralı I. Ludwig'in inşa ettirdiği **Feldherrnhalle**, yani **Kahramanlar Anıtı**'na bakıyorum; Theatiner Kilisesi'nin çanları derinden saat 2'yi vuruyor. Hemen solumdaki saray bahçesinin kapısından, içerideki Artemis Tapınağı'nın altında çalan bir müzik topluluğunun turistik Mozart dinletisinin nağmeleri kulağımı tırmalıyor; yuvarlak pavyonun üzerindeki ay ve avcılık tanrıçası, sırtına yüklediği geyikle gelen geçeni seyrediyor; Münih'in bal arıları ise, nafile, turistlerin çiçekli elbiselerinden bir zerre nektar toplamaya gayret ediyorlar. Elimdeki fotokopi edilmiş sayfaları, onları dağıtmak için kullanıyorum, ama bu kâğıt parçası yelpazelerde sallanan yarı silik Gotik Alman harflerinin benim için çok daha büyük önemi var. Zira Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde,

Cafe Tambosi'de bana saldıran bal arılarının heyecanı ve sabırsızlığıyla, zar zor tarayarak tespit ettiğim ve ardından fotokopinin bütün Alman kurallarını çiğneyerek bir süreliğine dışarı çıkartmayı başardığı mikrofilmden aldığım **Münchener Neueste Nachrichten** gazetesinin Ocak 1918 damgasını taşıyan kupürleri Odeonplatz'da beni müzik tarihçemizin keşfedilmemiş yepyeni köşelerine yolluyor. Hitler'in Bavyera Hükümeti'ni ele geçirmek için ilk olarak başarısız bir şekilde ayaklandığı ve ardından tutuklandığı, II. Dünya Savaşı'nda bombalanarak yok olan Odeon Konser Salonu'nun artık İçişleri Bakanlığı'na dönüştürülen binasının karşı köşeden bana baktığı bu meydanın zedeli tarihçesi, sadece elimde salladığım kâğıtların rüzgârının serinliğinde değil içeriğinde de beni beklenmedik bir sentezle karşı karşıya bırakıyor ve gözümün önüne I. Dünya Savaşı'nın İstanbul'unda soğuk bir kış

Sultan Reşad'ın tam teşekküllü senfoni orkestrası, bir diğer adıyla "Mabeyn-i Hümâyün Orkestrası" Orta Avrupa'da konserler vermek, tarihi salonlarda Mozart, Beethoven ve Wagner çalmak üzere turneye çıkıyor. İnanılması güç olan bu hadise müzik tarihimizin pek çok enteresan bilinmeyeni gibi bir asır sonra hafızalardan tamamen silinip gidiyor.

günü geliyor. Hiç beklenmedik bir şekilde, Münih'in kalbinde bir anda İstanbul'dan Odeonplatz'a doğru çıkılan enteresan bir yolculuğun hikâyesine tanık oluyorum.

Hikâyemiz, 25 Aralık 1917 Salı günü başlıyor. Bir bölük asker, yerleşik buldukları Gümüşsuyu Kışlası'ndan özel görevle İstanbul'u terk etmek üzere hazırlık yapıyorlar; ama önce toplu bir halde Dolmabahçe Sarayı Hümâyün'unun selamlık kapısı önünde son bir defa bir hatıra fotoğrafı çektiriyorlar. Saat 16.05'te selam alarak çıktıkları kışlalarının Sirkeci İstasyonu'nun yolunu tutuyorlar. Saat 19.30'da trenleri kalkarken geride bıraktıkları aile fertlerinin ise, etrafları saran buhar ve kömür dumanı içinde, gözleri dolu bir halde gardan ağır ağır çıkan vagonlara doğru baktıkları görülüyor. Ancak bu bölük, savaşın değişik safhalarında İstanbul'dan cephelere doğru yola çıkan diğerlerinden çok farklı; zira yanlarında ne top, ne tüfek, ne mermi, ne de barut bulunuyor. Askerlerin omuzlarında kemanlar, viyolalar, viyolonsel, flütler, obualar, trompetler, trombonlar ve daha pek çok müzik enstrümanı göze çarpıyor. Zira Sirkeci'den o soğuk Noel günü kalkan ağır katar tarihi bir "ilk"e doğru ilerliyor: Sultan Reşad'ın tam teşekküllü senfoni orkestrası, bir diğer adıyla "Mabeyn-i Hümâyün Orkestrası" Orta Avrupa'da konserler vermek, tarihi salonlarda Mozart, Beethoven ve Wagner çalmak üzere turneye çıkıyor. Padişahın Orkestrası bu turneyi müttefik Almanya ve Macaristan'dan İstanbul'a gelen orkestraların ziyaretine iade niteliğinde, Kızıl Haç yararına gerçekleştiriyor. İnanılması güç olan bu hadise müzik tarihimizin pek çok enteresan bi-

linmeyeni gibi bir asır sonra hafızalardan tamamen silinip gidiyor.

Gerçi Mahmud Ragıp Gazimihal bu alanda hep öncü olduğu gibi 1955 yılında yayımladığı *Türk Askeri Müzikleri Tarihi* kitabında Müzik-yı Hümâyün Orkestrası'nın Orta Avrupa turnesine de değinmiş ve hatta turnenin bazı fotoğraflarını ve konser programlarını yayımlamıştır. Bu konuda ayrıca Azmi Nihad Erman'ın *Yıllarboyu Tarih Dergisi*'nde 3 Mart 1973 tarihinde yayımlanan "Muzika-i Humayun'un Avrupa Seferi" başlıklı makalesi de bulunur. Burada bildirildiğine göre Orkestra ilk olarak 27 Aralık 1917 günü, Sofya'daki Milli Tiyatro'da bir konser verir. Ardından 1 Ocak'ta Berlin'e geçilir ve burada, şehrin önemli konser salonlarından olan, Hayvanat Bahçesi'nin içindeki Mermer Salon'da verilen konserin ardından 7 Ocak'ta Dresden'e varılır. Dresden'i ise Münih takip eder. Trenle o devir 10, ya da en fazla 11 saat sürmesi gereken yol, yoğun kar yağışı ve tipi yüzünden ancak 26 saatte tamamlanmıştır. 12 Ocak Cumartesi günü Orkestra Münih'e varırken ertesi günün *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesinde de Orkestranın büyük harflerle çıkan konser ilanı göze çarpmaktadır. *Andante*'de ilk defa yayımladığımız bu ilanı, Münih Devlet Kütüphanesi'ndeki mikrofilm makarasını yavaş yavaş çevirirken bir anda ekranımda gördüğüm zaman, sanki ülkeyi bir asır önce Münih'e konser vermeye gelen askerlerimizle buluşmak üzere söz verilmiş tarihi bir randevuya, zamanın dondurulduğu bir anda, yetişebilmiş gibi hissediyordum kendimi...

*Odeon Konser Salonu'ndaki konserin Almanca programı (Mahmud Ragıp Gazimihal, *Türk Askeri Müzikleri Tarihi*, 1955). (sağ altta)

*Mabeyn-i Hümâyün Orkestrası'nın Kızıl Haç yararına sırasıyla Odeon Konser Salonu ve Löwenbräu-Keller'de verdiği iki konserin *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesinde çıkan ilanı (*Münchener Neueste Nachrichten*, 13 Ocak 1918). (sol altta)

Konzert-Leitung Otto Bauer, Maximilianstraße
Zu Gunsten des Orlassammel-Komitees München-Stadt vom „Rotes Kreuz“
Zwei Konzerte der Kaiserlich
Osmanischen Palast-Kapelle
Dirigent: Zeki Bey Kaim Osman, Hofkapellmeister.
I. Konzert: K. Odeon Heute Sonntag, den 13. Januar 1918
Abends 7 1/2 Uhr
Vortragsfolge: Wagner, Meisterlanger-Vorspiel, Tannhäuser-Marsch, Beethoven, Symphonie-Eroica, Weber, Ouvert. „Oberon“, Asim Bey, Türkischer Pechrew „Rasi“, umgearbeitet für Orchester von V. K. V. Radeglia, Orientalische Rhapsodie.
Eintrittspreise: Mk. 20.00, 15.00, 12.00, 10.00, 8.00, 6.00, 4.00, 2.00, 1.00
Eintrittspreise an der Abendkasse für Studierende gegen Ausweis.
II. Konzert Löwenbräu-Keller: Morgen Montag, den 14. Januar 1918
Abends 7 Uhr
Vortragsfolge: Beethoven, „Jubiläum-Ouvertüre“, Arif Bey, Türkisches Lied „Solindjakda“ (harmonisiert für Zeki Bey), Mehmed Bey, Türkischer Pechrew „Zerk Tarah“, umgearb. für Orch. von V. Radeglia, Orientalische Rhapsodie.
Eintrittspreise: Mk. 5.00, 3.00, 1.00

Konzert
der
Kaiserlich Osmanischen Palastkapelle
unter
Leitung des Kais. Türkischen Hofkapellmeisters Zeki Bey.
Im Kgl. Odeon - Sonntag, 13. Januar 1918, abends 7 1/2 Uhr

I. Teil

1. Vorspiel zur Oper „Die Meistersinger von Nürnberg“ Richard Wagner
2. Symphonie „Eroica“ in Es-dur (op. 55) F. van Beethoven
a) Allegro von bin.
b) Marcia funebre, Adagio assai
c) Scherzo, Allegro vivace.
d) Finale, Allegro molto.

II. Teil

3. Tannhäuser-Marsch Richard Wagner
4. Türkischer Pechrew „Rasi“ (harmonisiert für Orchester von V. K. V.) Asim Bey
5. Ouvertüre zu „Oberon“ F. M. v. Weber
6. Orientalische Rhapsodie V. Radeglia

Konzerleitung Otto Bauer, Maximilianstraße.

Türk basınında
ilk kez
yayımlanıyor

İlana bakılırsa Orkestra Münih'te, sonradan İstiklâl Marşı bestecimiz olarak müzik tarihimize geçecek olan Zeki [Üngör] Bey'in idaresinde iki konser vermişti. Birincisi 13 Ocak akşamı Odeon Konser Salonu'nda, diğeri ise hemen ertesi günü, 14 Ağustos'ta Löwenbräu-Keller'de. Birinci konserin programını hem Gazimihal'in kitabından, hem de Erman'ın makalesinden biliyordum, ancak Münih'teki bu ikinci program benim için tam bir sürpriz oldu. Almanların adını "Kaiserlich Osmanischen Palast-Kapelle" olarak tercüme ettikleri Mabeyn-i Hümayun Orkestrası ilk konserinde Odeon'da Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg* operasından uvertürü, *Tannhäuser*'dan grand marşı, Beethoven'ın *Eroica Senfonisi*'ni, Weber'in *Oberon*'undan uvertürü, Radeglia'nın *Oryantal Rapsodisi*'ni ve Radeglia tarafından armonize edilen Asım Bey'in *Rast Peşrevi*'ni çalmışlardı. Löwenbräu Keller'deki ikinci konserde ise Orkestra Beethoven'ın *Prometheus Uvertürü*'nü, Haydn'ın *Askeri Senfonisi*'ni, Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü* operasından uvertürü, Weber'in *Jubel Uvertürü*'nü, Arif Bey'in Zeki Bey tarafından armonize edilen *Solindjakda* [Salıncakta] şarkısını, Mehmed Bey'in Radeglia tarafından orkestra için aranje edilen *Zerk Tarah* peşrevini ve yine Radeglia'nın *Oryantal Rapsodisi*'ni seslendirmişti.

Saray Orkestrası Alman dinleyicileri etkiledi

Münih'in kalbinde Padişah Orkestrası'nın Almanlara Haydn, Mozart, Weber, Beethoven ve Wagner'in eserlerinden oluşan böylesine çetrefilli bir programı sunmuş olması bile, bugün bakıldığında, gerçekten inanılması güç bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. "Dinleyiciler, Osmanlı müzisyenlerinin üstün icrâsını içten bir övgüyle karşıladılar ve her bir parçadan sonra yüksek sesle tezahürat yapmaktan kaçınmadılar; öyle ki, orkestra şefi yorumladıkları parçalara *Tannhäuser Marşı*'ni eklemeyi gerekli gördü" diye yazan *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesi de ev sahibi Alman tarafının bu konserlerden bir hayli etkilenmiş olduğunu bizlere aktarır. Ayrıca gazete, "Türk Saray Orkestrası burada dinleyiciler ve basın tarafından o kadar candan karşılandı ki, Osmanlı misafirlerimiz kendilerini Bavyera'nın başşehrinde çabucak iyi his-



*Bavyera Kralı III. Ludwig

settiler" diyerek, ziyaretten Türk tarafının da duyduğu mutluluğu dile getirir. Almanya ile Türkiye arasındaki ittifakın sadece cep-hede değil, seçilen repertuvarda da göze çarptığı görülür. Armonize edilmiş haliyle geleneksel Türk bestelerine yer verilmiş olması ve Haydn'ın mehter müziğinden etkilenerek bestelediği *Askeri Senfonisi*'nin de turnede seslendirilmiş olması, bugün de artık klişeleşmiş bir halde zaman zaman görmeye alışık olduğumuz karşılıklı etkileşim konserleri geleneğine Saray Orkestrası'nın daha o zamanlar öncülük etmiş olduğunu bizlere gösterir.

*Zeki Bey idaresindeki Mabeyn-i Hümayun Orkestrası Münih'te Odeon Konser Salonu'nda. 13 Ocak 1918 (Nevin Ün Koleksiyonu). (altta)



“Kral, Odeon konserinin arasında [bu] beylere kuliste nişanlarını bizzat verdi, her birinin candan bir şekilde elini sıktı ve konser hakkında duyduğu mutluluğu tekrar tekrar ifade etti. Konserin sonunda da Kral, Saray Orkestrası şefinin elini sıktı ve takdir dolu sözlerle dürüst sanatçı topluluğuna veda etti”

Münchener Neueste Nachrichte



Löwenbräu-Keller'deki ikinci konserde salon tıklım tıklım doludur. Orkestra, Türk, Avusturya-Macaristan, Bavyera ve Alman bayraklarıyla donatılmış salonun hilallerle süslü sahnesinde çalar. Odeon'daki konseri ise Bavyera Kralı III. Ludwig onurlandırır ve şef Zeki Bey'e, Esad Sabri Bey'e ve idareci olarak turneye katılmış bulunan Ahmed Es'at Paşa'nın oğlu Celal Esad [Arseven] Bey'e birer hizmet madalyası takar. *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesi bu hadiseyi aktarırken “Kral, Odeon konserinin arasında [bu] beylere kuliste nişanlarını bizzat verdi, her birinin candan bir şekilde elini sıktı ve konser hakkında duyduğu mutluluğu tekrar tekrar ifade etti. Konserin sonunda da Kral, Saray Orkestrası şefinin elini sıktı ve takdir dolu sözlerle dürüst sanatçı topluluğuna veda etti” diye yazar. Aynı haberde ayrıca Orkestranın, Sultanın katkısıyla Almanya'ya gelerek büyük takdir topladığı, Türklerin Alman kültürü, müziği ve diliyle ilgili yapmaya başladıkları çalışmaların övgüyle karşılandığı dile getirilir. Odeon'daki konserde, oryantalist Karl Süssheim de o akşam seyirciler arasındadır ve hatıratında bu nadir dinletiden bahsettiği görülür. 19 Ocak'ta Grathwohl fabrikasında çalışan Rıza Hüsni adında biri, Orkestra üyelerinden Hasan Veli Şefik adında bir müzisyene *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesinde konserle ilgili çıkan olumsuz bir yazıyı keserek yollamış ve Süssheim

im da o konserde bulunduğunu, Türklerin bilakis son derece coşkulu olduklarını, ancak Batı bestelerini gerçekten de pek kavrayarak çalamadıklarının doğru bir tespit olduğunu ifade eder.¹ Ancak benim Münih Devlet Kütüphanesi'ndeki taramalarım da övgü dolu yorumlar dışında *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesinde herhangi bir olumsuz yazıya veya yorumu rastlanmamıştır. Hatta Zeki Bey Süssheim'a Odeon'daki konserin o güne kadar orkestranın verdiği en iyi performans olduğunu söylemiştir.

Mabeyn-i Hümayun Orkestrası Münih'te Hotel Bayerischer Hof'ta kalmış, orkestra üyelerinin büyük bir bölümü ise 12 Ocak Cumartesi akşamı Münih Operası'nda sahnelenen Wagner'in *Der Fliegende Holländer* operasına izleyici olarak katılmıştır. Süssheim'in aktardığına göre temsil aralarında diğer izleyiciler üniforması elektrik ışıkları altında pırıl pırıl parlayan Zeki Bey'le konuşarak kendisini bir türlü rahat bırakmamışlardır. Esasında bu Avrupa seyahati Orkestra üyeleri açısından epey eğitici de olmuştur; nitekim Osmanlı müzisyenler Berlin'de o güne kadar sadece uvertüründen tanıdıkları *Die Meistersinger von Nürnberg* operasının tamamını ve Dresden'de de *La Traviata* operasını izlemişlerdir. Yine *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesinin aktardığına göre Saray Orkestrası'nda çalan yabancı müzisyenler 1908'de çıkan bir kanunla Orkestradan ayrılmış ve Macar asıllı Wondra Bey'in öğrencisi olan Zeki Bey Orkestrayı yeniden şekillendirerek, sanatçıları kendisi yetiştirmiş, kimilerini küçük yaştan itibaren eğitmiştir; hatta ikinci kemandada çalan bir genç daha 18 yaşındadır. Aralarında bazıları Almanca dahi konuşabilmektedir.

20 yaşındaki Richard Strauss'un orkestra şefi olarak ilk defa podyuma çıktığı ve Zeki Bey idaresindeki Mabeyn-i Hümayun Orkestrası'nın bu tarihi konserini verdiği Odeon Konser Salonu ne yazık ki bugün artık boş bir avlu halinde; bir zamanlar dev besteci büstlerinin hâkim bir şekilde izleyicilere baktığı yuvarlak çerçevelerin içleri ise bomboş. Birinci kattaki konser salonu, II. Dünya Savaşı bombalarıyla yerle bir olunca, artık zemin katın yukarı bakıldığında, sütunları havada asılı kalmış gibi duran bu boş avlu içimi nasıl da sızlattıyor. Ruhu sökülüp giden bu hayalet yapı, verilmiş olan randevuya ne yazık ki 93 yıl geç kalmış olduğumu ispatlıyor bana. Ama Löwenbräu-Keller Münih'te hâlâ ayakta duruyor. Meşhur Löwenbräu biralarının konser salonu olan bu tarihi yapıyı görmek için sabırsızlanıyorum. Hiç olmazsa burada Türk, Avusturya-Macaristan, Bavyera ve Alman bayraklarıyla donatılmış salonun hilallerle süslü olduğu anlatılan sahnesini bizzat görmek ve o konseri hayal etmek istiyorum.

Ama beni hiç aklımın ucundan geçmeyecek bir sürpriz daha bekliyor. Dışarıda rengârenk disko ışıklarıyla aydınlatılmış bir sahneyi betimleyen bir “heavy metal” konser afişinden, bugün artık buralarda Beethoven ya da Wagner'in müziğinin pek du-

*Odeon Konser Salonu, II. Dünya Savaşı sırasında bombalanmadan önce. (üstte)

¹Barbara Flemming, Karl Süssheim, Jan Schmidt, The Diary of Karl Süssheim (1878-1947): Orientalist Between Munich and Istanbul, s. 128, 164, 165



*Mabeyn-i Hümayun Orkestrası üyeleri Münih'in Yeni Belediye Sarayı önünde (Nevin Ün Koleksiyonu).

*Emre Aracı, Löwenbräu-Keller önünde. (altta)

yulmadığını düşünüyorum ve biraz hayal kırıklığına uğruyorum. Salonun giriş katındaki birahanesinde yerel Baviera kılığında servis yapan delikanlıya yaklaşıyorum. İngilizce "Burada bir konser salonu varmış, görebilir miyim?" diye soruyorum. Bavyalı genç İngilizcemi anlamıyor. Türkçe olarak kendi kendime "Şimdi ben derdimi nasıl anlatacağım?" derken bu defa aynı Bavyalı atılıyor ve Türkçe olarak "Ben size yardımcı olayım" diyor. Adının Sertan olduğunu öğrendiğim bu kibar delikanlının gayretleri sayesinde konser salonunu ucundan görebiliyorum. İçeride hummalı bir disko gecesindeki hazırlığı gözümde çarpıyor. Zaman nasıl da değişmiş. Bir Türk orkestrasının bir zamanlar konser verdiği bu salonunun kapısını bu hikâyeden haliyle habersiz, ama burada çalışan bir başka Türk seneler sonra bana açıyor.

21. yüzyılda diskoteğeleşmiş konser salonları karşımıza çıksa da Mabeyn-i Hümayun Orkestrası'nın Münih konserlerini hayalimizde canlandırmamızı sağlayacak görsel belgeler çok şükür ki mevcut. Seneler önce, Zeki Bey'in torunu Dr. Nevin Ün, bana halasının vefatından sonra kendisine intikal eden bazı fotoğrafların kopyalarını vermişti. Bunlar arasında bazıları, dedesi idaresindeki orkestranın işte bu Münih seyahatine ait; hatta fotoğraflardan bir tanesi Orkestra üyelerini fesleri ve

üniformalarıyla Odeon'da, muhtemelen ya konser öncesi, ya da provalarından bir tanesinde göstermekte. Aralarında anlatıldığı kadar genç üyelere de rastlamak mümkün. Diğer bir fotoğraf ise Orkestrayı Münih'in Gotik Yeni Belediye Sarayı'nın önünde tespit etmiş. Orkestra bu konserlerden sonra, önce Viyana ve ardından da Peşte'ye devam etmiş.

Bense İstanbul'a devam ediyorum. Aklımda ise Zeki Bey'in Münih'te idare ettiği o konserler. Havaalanında Türkiye cep telefonumu açar açmaz bir sesli mesaj buluyorum; biri yanlışlıkla bana bir mesaj bırakmış. Ses tonundan bu mesajı bırakanın Nevin Ün olduğunu fark ediyorum. Dolayısıyla Münih'te hatrasını hep andığım dedesinin manevi gücünün bu garip yönlendirmede bir payı olmuş olabilir mi, diye düşünmeden edemiyorum. Ancak **Münchener Neueste Nachrichten** gazetesinden yaptığım bu alıntılar tercüme ederek makale olan büyük katkısından ötürü kendisine müteşekkir olduğum genç araştırmacı dostum Akın Yazgac daha da enteresan bir tespitini benimle paylaşıyor. Benim bir süre kendisinden ders aldığım ve geçen sene zamansız kaybettiğimiz Okan Demiriş, Zeki Üngör'ün oğlu Ekrem Zeki Ün'ün keman öğrencisi olmuş. Ekrem Zeki Ün'ün de ilk derslerini babasından aldığını düşünürsek bir yerde ben farkında olmadan Münih'te hocamın hocasının izini sürmüşüm. Bizlere emek vermiş kıymetli insanlarmamalıyız. Devir değişse, zaman geçse de hatıralar, anılar taptaze ve ebediyete ulaşmış bu kıymetli insanların güzel enerjileri ise hep üstümüzde.

Bu vesileyle, bu sene kaybettiğimiz ve İskoçya'da yaşadığım yıllarda sıklıkla ziyaretine gittiğim Verda Ün'ü de anmak ve bu makaleyi de onun aziz hatrasına ithaf etmek isterim... **A**

Emre Aracı'nın *Andante*'de bugüne kadar çıkan yazıları Yapı Kredi Yayınları tarafından *Kayıp Seslerin İzinde* adı altında kitaplaştırıldı. 446 sayfa, 27 TL.

